

Puoli vuosisataa suomalaista tieteenhistoriaa

■ Anto Leikola

Tasan viisi vuosikymmentä sitten, syksyllä 1965, ilmestyi Suomen Tiedeseuran kustantamana ulkonaisesti vaatimattoman tuntuinen teos *The History of Botany in Finland 1828–1918*, jonka oli kirjoittanut Helsingin yliopiston kasvitieteen emeritusprofessori Runar Collander. Tämän toistasataa tiheää sivua käsittäneen kirjan liitteenä oli vielä akateemikko Yrjö Ilvessalon laatima lyhyt katsaus Suomen metsätieteen vaiheisiin saman periodin aikana. Teos aloitti uuden sarjan, jolla oli pitkänlainen nimi ”The History of Learning and Science in Finland 1828–1918”. Käsite ”tieteenhistoria” ei ollut vielä juurtunut meikäläiseen käytäntöön, vaan käytössä oli ruotsalaisen esikuvan mukaan enimmäkseen ”oppihistoria”, ”lärdomshistoria”, jonka helposti voitiin tulkita tarkoittavan minkä hyvänsä oppien tai jopa yleensä oppimisen historiaa. Mutta ”oppihistorialle” ei ollut täsmällistä englanninkielistä nimitystä, joten sen kohdetta oli luonnehdittava sekä oppimiseksi että tieteeksi.

Kirjan toimituksellisessa esipuheessa viitattiin sarjan edeltäjään, ruotsinkieliseen sarjaan ”Åbo Universitets Lärdomshistoria”, jonka julkaisijana oli ollut ruotsinkielinen kirjallisuusseuramme Svenska Litteratursällskapet i Finland. Kuten sarjan nimikin sanoi, sen aiheala käsitti yliopistomme Turun-ajan (1640–1828) eli ajan yliopiston perustamisesta sen paloon ja Helsinkiin siirtämiseen asti. Sarja käsitti kaikkiaan kymmenen nidettä, ja sen ilmestyminen jatkui vuodesta 1890 vuoteen 1908, siis vajaat kaksi vuosikymmentä. Sivuja kertyi yhteensä 2 724, joista luonnonhistorian osa oli laajin ja käsitti peräti 446 sivua, suppein juridiikka, vain 95 sivua, mutta teologialle oli omistettu kaksi nidettä, joiden yhteinen sivumäärä ylsi lähes luonnonhistorian verroille. Kirjoittajia oli enim-

mäkseen yksi joka osalle, mutta lääketieteessä heitä oli kaksi, K. W. Fagerlund ja Robert Tigerstedt. Jälkimmäinen, muuten maailmankuulu fysiologi, oli lisäksi yksin kirjoittanut kemian niteen.

Ajatuksen uudesta, lähinnä 1800-luvun käsitteestä sarjasta toi ensimmäisenä julki Helsingin yliopiston kansleri Edwin Linkomies. Hän ehti vielä ennen kuolemaansa nähdä ajatuksen langetaan hyvään maahan, sillä 125-vuotisjuhlasaan vuonna 1963 Suomen Tiedeseura saattoi ilmoittaa uuden oppihistoriallisen sarjan tulemisesta. Sarjan alkukohtana tuli olemaan vuosi 1828 ja päätöskohtana vuosi 1918, jolloin Suomen suuriruhtinaskunta oli muuttunut itsenäiseksi Suomen tasavallaksi. Mikään tieteenhistoriallinen käännekohta kumpikaan vuosi ei tietenkään ollut, mutta kun itsenäistymisestä oli kulunut jo lähes puoli vuosisataa, katsottiin että sitä edeltävään aikakauteen oli jo syntynyt riittävästi historiallista perspektiiviä. On varsin ymmärrettävää, että moni kirjoittaja on pitänyt mainittuja vuosilukuja lähinnä viitteellisinä. Merkittävää oli, että sarjan niteet päätettiin julkaista englanniksi, josta toisen maailmansodan jälkeen oli tullut kansainvälisen tieteellisen informaation ylivoimaisesti vallitseva kieli.

Erityisiä tieteenhistorian tutkijoita ei Suomessa ollut sen enempää historioitsijoiden kuin luonnontieteilijöidenkään parissa, eikä yliopistoissa liioin ollut alan oppituleja, mutta asian tuntuvia harrastajia toki riitti. Sarjan ensimmäiseen toimituskuntaan valittiin kuusi oppinutta, kaikki Helsingin yliopiston piiristä: pohjoismaisen filologian professori Olav Ahlbäck, kemian professori Terje Enkvist, filosofian professori Oiva Ketonen, yleisen kirkkohistorian professori Kauko Pirinen, eläinfysiologian professori

Paavo Suomalainen ja akateemikko Georg Henrik von Wright. Nyt, puolen vuosisadan kulu-
tua, kun sarja on lähellä valmistumistaan, toimi-
tuskunta on kokonaisuudessaan vaihtunut, eikä
yksikään sen alkuperäisistä jäsenistä ole enää
elossa. Yksi heistä, Terje Enkvist, sai sentään
oman nidoksensa valmiiksi vuonna 1972.

Jos Literatursällskapetin sarja oli kattanut
yhdeksän tiedonala, oli uuden sarjan kattavuus
selvästi laajempi ja eriytyneempi. Suunnitteilla
oli kaksikymmentä numeroa, joista viisi jakau-
tuksi kahteen, yksi – kielet – jopa kolmeen eri
osaan, joten niteitä tulisi olemaan kaikkiaan 27.
Tuskin kukaan alkuperäisen toimituskunnan
jäsenistä saattoi kuvitella, että viisikymmentä
vuotta ensimmäisen niteen jälkeen ilmestyneitä
niteitä olisi kaikkiaan lähes kolmekymmen-
tä. Erityisellä kiireellä sarjaa ei missään vaihees-
sa ole tehty. Kymmenen vuotta ensimmäisen
niteen jälkeen ilmestyneitä osia oli yhteensä
seitsemän, vielä kymmenen vuotta myöhemmin
yhteensä 13. Toistaiseksi viimeinen ja samalla
28. osa, Allan Tiitan maantiedettä koskeva nide,
ilmestyi keväällä 2015, mutta kaksi osaa puuttuu
edelleen.

Voisi kysyä, miksi sarja on edennyt niin
hitaasti. Luultavasti tärkeimpänä syynä on ollut,
että sarjaa on tehty pääasiallisesti amatööri-
voimin. Kirjoittajat ovat saaneet Tiedeseuralta
vaihtelevan suuruisen apurahan, mutta erityistä
palkkaa tai edes tekijänpalkkioita kukaan heis-
tä ei ole nauttinut. Varsinaisia tieteenhistorian
virkoja yliopistoissamme ei ole ollut, poikkeuk-
sena ehkä Oulun yliopiston aate- ja oppihisto-
rian professuuri, mutta sekin on laaja-alaisena
käsittänyt paljon muuta kuin tieteiden histori-
an, ja aatehistoriahan on tunnetusti toista kuin
tieteenhistoria. Tiedeseuralalla ei myöskään ole
ollut keinoja hoputtaa tekijöitä, jotka enimmäk-

seen ovat ehtineet paneutua tähän tehtävään
vasta eläkevuosinaan. Itse sain perii eläntieteen
historian osuuden Paavo Suomalaisen kuoltua
vuonna 1976, mutta muut työt veivät aikani ja
energiani niin, että kirja tuli valmiiksi ja pääsi
ilmestymään vasta vuonna 2011.

On toki muistettava, että Tieteellisten seu-
rojen valtuuskunta käynnisti vuonna 1995, siis
paljon ennen kuin Tiedeseuran hanke oli edes
lopuillaan, suomenkielisen tieteenhistorian val-
mistelun, ja seuraavan vuosikymmenen alus-
sa valmistuikin *Suomen tieteen historia* neljä-
nä vankkana, keskimäärin 500 sivun laajuisena
osana. Sen käsittelemät periodit ulottuivat aina
Pariisin yliopiston ajoista 1300-luvulta seura-
van vuosituhannen vaihteeseen, ja kirjoittaji-
na oli kaikkiaan lähes kolmekymmentä asian-
tuntijaa. Vuonna 2003 teoksesta ilmestyi lisäksi
eräänlainen tiivistelmä, *Suomen tieteen vaiheet*,
jonka päätoimittajana, samoin kuin koko teok-
senkin, oli professori, sittemmin akateemikko
Päiviö Tommila. Lisäksi voidaan panna merkil-
le, että Helsingin yliopisto sai vuosina 1987–90
professori Matti Klingen päätoimittaman histo-
riansa, joka ilmestyi sekä suomeksi että ruotsik-
si ja sittemmin lyhennelminä myös saksaksi ja
englanniksi. Myös useimmista tieteellisistä seu-
roista on laadittu historioita, niin että kaiken
kaikkiaan voi sanoa Suomen tieteen vaiheiden
tulleen kartoitetuiksi varsin perusteellisesti ja
monipuolisesti.

Ken elää, hän näkee, mikä tulee olemaan alan
seuraava suuri hanke, sillä historiahan jatkaa
kulkuaan ja näkemykset sen kulusta ja siihen
kuuluvista painotuksista muuttuvat jatkuvasti.

**Kirjoittaja on Helsingin yliopiston oppihistorian
professori (emeritus).**